

Zeitschrift: Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)
Herausgeber: Romania (Societat de Students Romontschs)
Band: 60 (1975)
Heft: 5

Artikel: Atgnadads dil lungatg da Vrin
Autor: Collenberg, Baseli
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-882396>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 02.04.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Atgnadads dil lungatg da Vrin

da Baseli Collenberg

Introducziun

Avon enzacons onns sundel jeu staus a Vrin ed haiel rimnau material per ina dissertaziun*. Jeu astgel bein pretender da haver giu cun 'Vrin' in cletg tut aparti. In pastg entir sut il nas. Jeu sundel sefiers sin quel sco las vaccas sill'jarva el muletg.

Mia finamira ei stada da rimnar plaids, expressiuns, atgnadads dil lungatg ord la bucca dil pur (lungatg plidau) e da differents protocols (lungatg scret) e da descriver metodas da lavur, per gronda part buca pli actualas ni sil precinct da vegnir emblidadas. En quei connex grond engraziel a quels da Vrin che han adina dau plaid e fatg ed han procurau a mi ina re-gurdientscha sulegliva dil temps da «rimnada». En quest artechel dundel jeu enzacons schatgs, tscharni arbitrariamein, entginas picladas ord mia lavur, nua ch'ils tiarms e las expressiuns da quest artechel ein descrets en detagl ed extendidamein.

Ils 'surtigns'

Il lectur enconuscha sez segns dall'aura sco p.ex. biala Frena, bi atun! Gion Luregn Solèr p.m. numna ils treis davos dis da fevrer ils 'surtigns'. Quels deigien esser il preavis dall'aura dil fenadur, digl uost e dil settember. Calonda mars 'surtescha' sesezza vul dir ch'il meins da mars seigi bials, sche la calonda ei biala. Concernent ils surtigns dat ei in tschuat variaziuns. Ils 'surtigns da favrè' (24 da fevrer tochen calonda mars) ein ils precursurs dall'aura dil mars tochen igl uost. Entgins purs han dapli fidonza els 'surtigns da Nadal' che els sura numnai. Ils dis denter Nadal e Daniev (8 dis) annunzian l'aura dad 8 meins: l'aura da Nadal annunzia quella digl uost, l'aura da sogn Stiafen quella dil fenadur e.a.v.

'Deritar'

La premissa per ina reha raccolta ei ina buna preparaziun dil funs. Tgei difficultads caschuna in animalet: la talpa! Leutier in exempel ord il proto-

* Mira davos sut «Litteratura sursilvana»

col da vischnaunca digl onn 1885 pagina 14 (pdv 1885, 14): «Sin proposiziun dalla suprastanza de buca pagar pli per *deritar* las talpas ord cassa comunala amotiv, chei vomi aschia malgiest cun tals che posseden negin funs, ne mo dadens la pun tal, eis ei vegniu concludiu: Il pegliar talpas ei dau liber. Mintgin che peglia talas, sa portar al cassier de Vischnaunca, il qual taglia giu ina topa e pren notizia della pegliada. Per mintga talpa vegn pagau 80 raps. Gl'importo total vegn gl'atun pagaus suenter funs...»

Fein selvadi

'Las pradas da fein e pastg, las pradas da fein magher, las pradas da fein selvadi' ein oz ualti bandunadas. Quei era avon paucs decennis buca il cass. Schizun possessurs da pradas privatas – e tgei pur veva buca talas – sescaldavan buca pauc, cura che las pradas da vischnaunca vegnevan ingantadas. Quellas sesanflavan (oz pastira!) en loghens teiss e prigulus nua ch'ei duvrava carpialas e carpluttas (carpialas pintgas per las femnas) per fitgar pei. Las pradas (privatas) da Puzozas, Naun e contuorn ein sin intschess meins prigulus. Viers la fin d'uost, avon la raccolta dil risdiv, vengnan las pradas segadas. Tgi ha buca gia viu il pur a trer streh, per ch'el seghi buca sur ils tiarms ora! Per las pradas ei quei buca necessari. Quei ch'ins seregorda, gie dapi anno tubac, lai il pur anavos il pastg d'in tiern a l'auter, entuorn entuorn la prada. Quei numna el 'scha(r) sdrema'. Culs onns ei la sdrema carschida ualti lada – tochen miez meter – e paupra il tagliom che fa enconuschientscha cun la sdrema, nua crappa sezuppa denter feins e brutg.

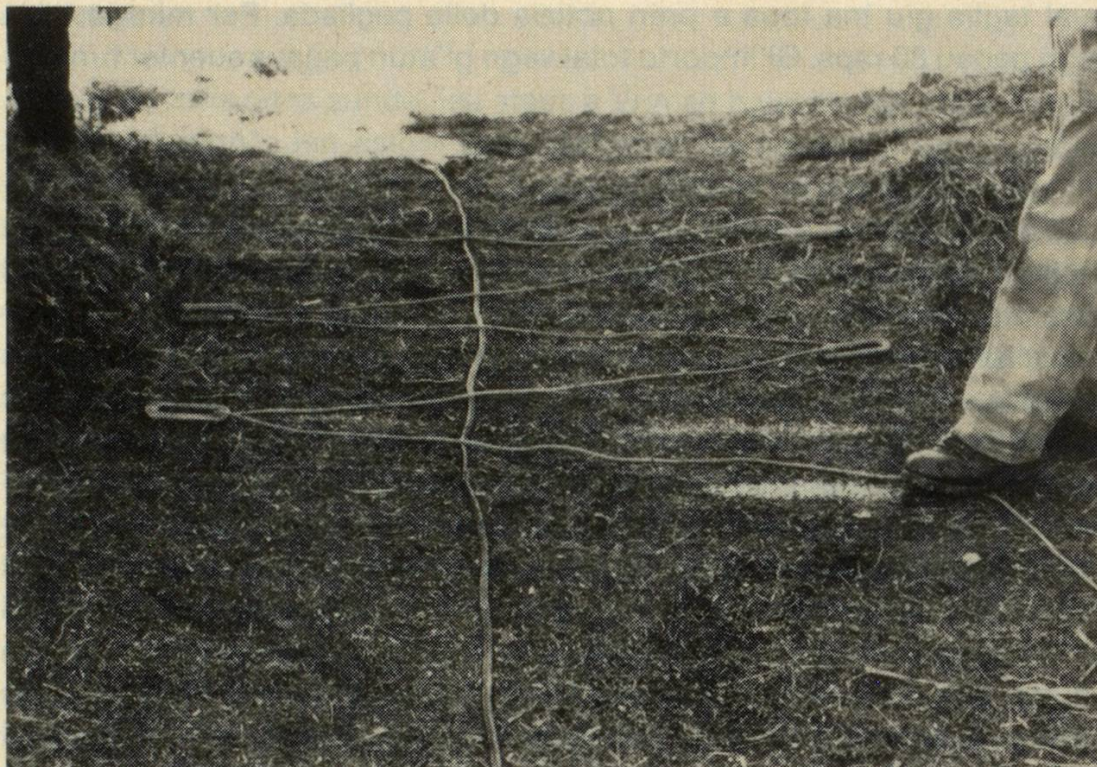
'La meida'

Il fein setg vegn rischlaus en 'zuolas' e stuschaus engiuviars. En in liug meins teiss ei il batlini rasaus. Gia dad onns ed onns ha mintga prada in liug cumprovau per la meida. Ins numna quel il 'letg-maida'... Il pur porta il ponn en quei liug, snua ils cantuns-batlini e la meida entscheiva a crescer. La meida ei in terment mantun fein. Ella ha la fuorma d'ina gronda magliacca. El funs eis ella lada e sesperda pli e pli viers il spitg, denton senza in pal 'entamiez', sco ins vesa magari ella Bassa.

'i(r) ad amfascha(r) ò'

Il meins d'october (november) va il pur per il fein-meida, el va ad 'amfascha(r) ò'. Plirs gidonters gidan a purtar il tagliafein, ristials, 'taretschas'

(14 m), 'tarschauls' (8–10 m), 'tarscholas' (4–5 m), 'sporets' e.a.v. Sper la meida vegn il 'tarschiel' stendius per tiara, sissu tschent'ins la 'taretscha' en ziczac ed in sporet en mintga cantun (dil ziczac).

Ussa vegn in 'tagl', 'schnez' suenter l'auter emplunaus sil terschom. Per far in 'fasch' drova ei in egl expert, che trai en consideraziun la lunghezia dil terschom ed il quantum fein che duei anflar plaz lien. Tgei ei in fasch? In mantun 'tagls' (tagliai cul tagliafein ord la meida sco ord in pel) tenius ensemen mo da terschom, denton ligiaus da maniera cumplicada, ch'igl ei strusch pusseivel da descriver senza skizzas. – Il 'tarschiel' vegn strenschius 'da(r) tschenta', il cantun dalla 'taretscha' trai ins tras ils 'sporets' sur il fasch vi e puspei anavos, envi ed enneu atras ils 'sporets' tochen ch'il cantun vegn fixaus ella 'spora'. Mo tgei forza drova ei ussa per trer suenter e strunglar il fasch ton sco pusseivel! Il lectur ei envidaus da visitar Vrin e mirar cun agens eglis co in fasch vegn fatgs. Il pur da Lumbrein che veva cumprau in fasch entir entratg ei buca staus pipa da snuar in fasch. Nunsavend tgei pigliar a mauns ha el priu il cunti e tagliau il terschom en plirs loghens.

In fasch ligiaus cun tut quita spargna bia malemperneivladads duront il viadi. Quel meina dils 'fistatgs' giuado, denter crappa, caglias e sur rovens. Dil fein, recaltgaus cun gronda fadigia, duei buc in sulet palegn vegnir sternius. Perquei di il pur:

«bain sanschignau
ai miez luvrau,
baign amfaschau
ai miez manau.»

'La siguranza da biestga'

Ozildi san ins vegnir segiraus encunter mintga pup e tretel che dat sinzur – ni buca –. In'assicuranza sto render, sto haver daners, audan ins a dir.

La siguranza da biestga da Vrin ha giu da sbatter cun grondas difficultads finanziaias, e quei surtut dil temps, ch'ins vuleva il da tschun raps ella palmamaun, avon che schar midar el possessur. Igl iniziand dalla siguranza da biestga, ed era igl empren president, ei Christian Solèr staus, da professiun pur, scolast, colonel. Giebein, colonel! El ei revius dalla scala hierarchica militar siado sco paucs da nossa val. Mo quei che ha impressiunau mei pli fetg ein ils mottos all'emprena pagina dil cudisch da protocols dalla siguranza.

Igl empren actuar, Gion Mathias Casanova, scriva:

In per tuts e tuts per in,
Ei caussa ded in e scadin.
Allura flurescha noss'assecuranza,
En contentientscha ed accordanza.

Il president, Christian Solèr:

Il pur sto adina patertgar:
«La glieut en casa – la biestga en nuegl»
e mai practicar:
«La glieut en nuegl e la biestga en casa.»

'meter si faraign'

Igl ansiel ha strusch bandunau il venter dalla caura e fatg las empremas improvas da star sin sias combas liungas ch'ins metta el en in caset da lenn, per ch'el mulesti buca la caura. Il caset ha in'aissa lada e grossa sco funs, en mintga cantun in fest gries agrads e d'in fest a l'auter (ella horizontala) fests satels, pli paucs ni pli biars in sur l'auter tenor l'altezia dil caset. Denter in fest e l'auter lai ins 'luft', il spazi d'in polisch, 'l'orva'. Igl uvierchel ei puspei in'aissa lada. Sin quella tschenta il pur in tschèp da pulita peisa, in crap e.a.v. per ch'ils anseuls possien buca alzar ni stuschar naven igl uvierchel. Quei caset ei il 'ghiglinè'. Sera e damaun aulz'ins igl ansiel ord caset e lai tittar el la caura. Suenter enzacontas jamnas vegnan ils anseuls zavrai. Naven dad ussa ston els secuntentar cun fein ed aua. La primavera lai il pur las cauras ed ils anseuls da tratga ora el liber. Enqual ansiel ha il vezi da sefar vid ils ivers dallas cauras. Quei ei ina stria mulesta per lezzas. Il pur metta in toc lenn en bucca agl ansiel e fixescha quel cun ina corda che va naven dils pézs dil lenn si e davos ils cornets vi. Quei proceder, gia dapi onns buca pli praticaus, numn'ins 'meter si faraign'.

'la brantala'

Il caschar en casa ei oz ina raritad. Il pur drova bia latg per trer ils vadials. Resta denton in quantum pli grond viers la primavera, cura ch'ils vadials ein tratgs, vegn quei latg centrifugaus. La groma dat pischada ed il latg sgarmau ei dessert pils pors e purschals.

Avon paucs decennis veva il pur en nuegl vaccas plitost sils onns, veras tschallatieras. Ils vadials stuevan atras strebel ed il pur saveva che mintga daguot latg veva sia valeta. Aschia metteva il perveseder mintga tschavera il latg che restava els curters. Ils curters sesanflavan en tschaler-tegia. Ils clavaus spatitschai sil funs-casa e sil tras-miez havevan (e han) per regla negina tegia. Muncava lezza, veva il pur baghegiu vid il clavau (vid il nuegl) in nuegliet, ina remisa stretga, ch'el numnava *'la zona'* e nua ch'el tschentava ils curters cul latg. Suentèr paucas tschaveras sgarmava il pervesider e purtava la groma en la *'brenta da groma'* ni *'la brantala'* a casa. La *'brantala'* ei ina pintga brenta da lenn che cuntegn entuorn quater liters. En ina brenta pli gronda, era da lenn, purtava il pur il latg sgarmau alla casarina, la quala caschava sin fueina, buca en ina caldera, mobein el *'parlet da chischiel'*.

'fa(r) fultschaitra'

Quei giug d'affons ei fetg enconuschents. Ins fixescha ils cantuns d'in terschiel vid in lenn sur iral. In affon sesa sil terschiel e fa *'ballabeina'*, a Vrin fa el *'fultschaitra'*.

'i(r) sil laisch'

Il laisch ei in toc lenn, circa 8 cm lads e dalla lunghezia d'in calzer da buobs. Davon ha il lenn la fuorma da slusel, davos fan ins ina cava per il calcogn dil calzer. In mattatsch tschenta il calzer sil laisch, stenda l'otra comba anavon, dat in ruc e legher va ei dallas pradas magras giuado. Quei giug vegn praticaus avontut igl atun. Il pur vesa buca bugen ch'ils buobs van sil laisch, perquei ch'il tschespet vegn ruts si.

Quei ei ina purschida mudesta ord il scazi d'in vitg. Enzacontas zipladas nuncumpletas che dueien regurdar il lectur a rihezias, ch'ei vala la peina da metter a scret, avon ch'ellas svaneschien el reginavel dall'emblidanza.